ISSN 2591-1201 LETNIK 10 • 2026 • ŠTEVILKA 1

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme
Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme
Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik /Published by
Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva /Address of the editorial board
Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik /Managing editor
dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik /Editor-in-chief
dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnična urednica /Technical editor
Petra Grabrovec (Slovenija)

Uredniški odbor /Editorial board
dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Pavlina Bobič (Slovenija), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. David Hazemali (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija)

Spletni naslov /Website
https://www.scnr.si/dileme.html

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 5. 2026.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov
MODUS TOLLENS, Tadej Todorović s.p. in TranslAB, Andraž Banko s.p.

Oblikovanje in prelom
S. B.

Tisk
Itagraf, d. o. o.

Naklada
100 izvodov

Cena te številke
15 €

ISSN 2591-1201

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 10 • 2026 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Rok Filipčič
Delovanje partizanskih pomorščakov na Slovenskem v zaključnem letu vojne
9

Klemen Kocjančič
From Freedom Fighters to Imperialistic Agents: Slovenian Members of the French Foreign Legion during the Second World War and in Post-War Yugoslavia
33

Domagoj Novosel
Mons. Leopold Rusan i župa Remete 1944. – 1945.
55

Mateja Čoh Kladnik
Sodna represija in obračun s političnimi nasprotniki poleti 1945
77

Jelka Piškurić
Kazenske ustanove po koncu druge svetovne vojne in njihova vloga pri pregonu političnih nasprotnikov
113

Branimir Furlan
Odvračanje kot iluzija ali uporaben koncept obrambe majhnih držav? Študija primera osamosvojitve Slovenije
145

Ob jubileju

Mateja Čoh Kladnik
Ob jubileju dr. Milka Mikole
169

Poročila s konferenc

Mirjam Dujo Jurjevčič in Neža Strajnar
Oblast, ideologije in manjšine: etnične in verske skupnosti med Srednjo Evropo in Balkanom (1941–1989)
175

Recenzije

Renato Podbersič ml.
Carlo Spartaco Capogreco, I campi di Salò: Internamento ebraico e Shoah in Italia, Einaudi Storia, Torino 2025
177

Jelka Piškurić
Vida Milošević Arnold, Mojca Šorn, Ida Leonida Gnidovec in Tanja Velagić(ur.), Spomini še živijo II, Sophia, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2025
187

Recenzije

Carlo Spartaco Capogreco, I campi di Salò: Internamento ebraico e Shoah in Italia, Einaudi Storia, Torino 2025, 448 strani

Carlo Spartaco Capogreco, zdravnik, zgodovinar in univerzitetni profesor, doma iz Kalabrije, je uveljavljeno ime pri naših zahodnih sosedih. Specializiral se je za raziskovanje fašističnih taborišč in velja za največjega strokovnjaka za italijanska koncentracijska taborišča za civiliste. Na to temo je izpod njegovega peresa nastalo več publikacij. Taborišča je prof. Capogreco začel raziskovati ter o tem predavati in pisati, ker je bilo to poglavje italijanske zgodovine povsem odrinjeno v pozabo. Najprej je raziskoval in pisal v prostem času, potem pa se je zgodovinopisju profesionalno posvetil, kajti njegovo delo je poželo izjemen uspeh; obravnaval je namreč zgodovinske tematike, ki so bile povsem nepoznane. Dve njegovi knjigi sta izšli tudi v slovenskem prevodu (*Fašistična taborišča: internacije civilistov v fašistični Italiji (1940–1943)*, *Renicci: koncentracijsko taborišče na bregovih reke Tibere*).

V italijanskem zgodovinopisju in kolektivnem spominu je več desetletij prevladovala podoba druge svetovne vojne kot zgolj dogajanja med letoma 1943 in 1945. Šlo je za enostransko in zmagoslavno podobo političnega in vojaškega delovanja italijanskega odporniškega gibanja. Prepogosto in največkrat načrtno pa se je pozabljalo tako na internacije in deportacije, tudi Judov, med letoma 1940 in 1943 kot tudi na krvavo kolonialno politiko in na neizzvane napade na Francijo, v Afriki, na Grčijo, Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ter kruto politiko na okupiranih območjih.

Skrivanje fašističnih taborišč je trajalo skoraj do sredine osemdesetih let 20. stoletja. Še vedno je v delu italijanske javnosti prisotno prepričanje, da so Italijani pri preganjanju Judov morali sodelovali izključno zaradi pritiska Nemcev. Hkrati naj bi si italijanski narod večinsko prizadeval, da bi Jude skrili in jih tako rešili. Rasno preganjanje in z njim povezani zločini niso bili obravnavani ločeno od političnega preganjanja. Na sojenju Adolfu Eichmann v Jeruzalemu, ki je potekalo od pomladi 1961, so priče pridobile prepoznavno identiteto, holokavst pa je postal stvar splošnega zanimanja. Brez ustreznega zgodovinskega poznavanja vloge Italije v tej

povezavi je bila predstavljena podoba »države, ki je rešila Jude«, medtem ko je odgovornost fašističnega, tako tistega do kapitulacije Italije leta 1943 kot tistega pod nemškim patronatom, ostajala izven zanimanja (strokovne) javnosti. Prav zaradi nekakšne potrditve nekritične pripovedi o »italijanski dobroti« se je sojenje Eichmannu po mnenju prof. Capogreca izkazalo za veliko zamujeno priložnost za začetek resničnega in potrebnega razmisleka o nacionalni odgovornosti in vlogi, ki so jo Italijani imeli pri preganjanju Judov med drugo svetovno vojno.

Po knjigi *I campi del Duce* (2004), ki je postala referenčno branje za civilno internacijo v fašistični Italiji, je prof. Capogreco izdal nekakšno »drugo poglavje«, *I campi di Salò*. Z najnovejšo knjigo se usmerja na izjemno občutljivo, a predolgo zapostavljeno obdobje med letoma 1943 in 1945, ko je na severu Italije pod nemško okupacijo delovala fašistična Italijanska socialna republika (it. Repubblica Sociale Italiana – RSI) oz. Salojska republika (it. Repubblica di Salò). V knjigi prof. Capogreco natančno analizira prehod od fašističnega antisemitizma iz leta 1938 (uvedba rasnih zakonov) do neposrednega sodelovanja v »končni rešitvi«. S tem zapolnjuje ogromno vrzel v italijanskem zgodovinskem spominu, saj osvetljuje kraje grozot, ki so bili v lokalnih skupnostih desetletja namerno ali nenamerno pozabljeni.

Po vseh italijanskih deželah, ki jih je septembra 1943 zasedla nemška vojska, se je začel pravi lov na Jude, v italijanskem zgodovinopisju poznan tudi kot *La caccia all'ebreo*.

V drugi polovici leta 1943 so zavezniki zavzeli južni del Apeninskega polotoka. Ob tem so osvobodili tam internirane Jude, preden bi jih zajeli Nemci in jih poslali v uničevalna taborišča.

V italijanski povojni stvarnosti pa je dolgo veljala interpretacija, da v južni Italiji internirani Judje niso bili deportirani v nemška taborišča zaradi »dobrote« in pomoči prebivalcev južne Italije.

Nemci so med oktobrom in decembrom 1943 tudi v zasedeni Italiji vzpostavili zbirne centre za aretirane Jude. Uredili so jih v zaporih večjih mest (v Rimu, Milanu, Veroni in Trstu), od koder so nato Jude vozili v nacistična taborišča. Deportacije Judov iz Italije sicer v grobem lahko razdelimo v dve fazi. Prva je potekala od novembra 1943 do januarja 1944. V tem obdobju so nemški okupatorji lovili Jude po italijanskih krajih in jih zapirali v obstoječe zapore po večjih mestih. Tam so nato sestavljali vlakovne konvoje, ki so Jude deportirali dalje v nemška taborišča. Sredi decembra 1943 pa so Nemci na italijanskem ozemlju pod svojo kontrolo vzpostavili štiri policijska in prehodna taborišča (nem. *Polizei- und Dur-*

chgangslager): Fossoli di Carpi, Bocen (Bolzano/Bozen), Rižarna v Trstu in Borgo San Dalmazzo pri Cuneu. Tudi iz teh prehodnih taborišč so deportirance vozili v nacistična uničevalna in koncentracijska taborišča. Taborišče v Fossoliju, namenjeno aretiranim Judom iz severne in srednje Italije, je začelo delovati 2. decembra 1943. Pravzaprav je delovalo že prej, vendar so tega dne Nemci zamenjali dotedanjo italijansko upravo s svojim represivnim aparatom. S tem se je dejansko začenjala druga faza deportacij iz Italije, ko je prav taborišče Fossoli prevzelo nalogo glavnega zbirnega centra za aretirane Jude. Nemci so to taborišče evakuirali na začetku avgusta 1944 zaradi napredovanja zaveznikov z juga. Center za deportacijo Judov so tako premestili v prehodno taborišče Gries pri Bocnu na južnem Tirolskem, kamor so poslej vozili aretirane Jude iz severne Italije in jih potem pošiljali naprej proti taboriščem v notranjosti rajha.

Oblasti RSI so 30. novembra 1943 sprejele usoden ukrep, in sicer je šlo za policijski odlok št. 5, ki ga je izdal notranji minister RSI Guido Buffarini Guidi (1895–1945). Z njim je ukazal aretacijo in internacijo vseh italijanskih in tujih Judov v taborišča ter hkrati določil takojšnjo zaplembo njihovega celotnega premoženja. Jude na ozemlju Salojske republike je omenjeni odlok označeval za tujce in sovražnike. Uradno sicer ni šlo za spremembo lastništva, ampak samo za ukrep, ki je fašistični državi omogočal upravljanje judovske lastnine. Zakonski odlok, ki ga je podpisal duče 4. januarja 1944, pa je določal zaplembo vsega judovskega premoženja v korist države. Aretacije judovskega prebivalstva na ozemlju Salojske republike so izvajale tako italijanske kot nemške oblasti, medtem ko so omenjene aretacije na ozemlju obeh operacijskih con, Predalpske operativne cone (nem. *Operationszone Alpenvorland*) in Operativne cone Jadransko primorje (nem. *Operationszone Adriatisches Küstenland*), izvajali samo Nemci. Tudi deportacije v uničevalna in koncentracijska taborišča so izvajali samo nemški okupatorji.

Osnovni namen knjige je jasen: avtor si prizadeva razbiti ta zakoreninjeni narodni mit o »dobrih Italijanih« (*Italiani brava gente*). Capogreco z neizpodbitnimi arhivskimi dokazi prikaže, da italijanske oblasti pod vodstvom Benita Mussolinija niso bile zgolj pasivne izvrševalke nemških ukazov, temveč so pri preganjanju, zapiranju in deportacijah Judov sodelovale povsem avtonomno, sistematično in z lastno politično pobudo.

Pričujoča knjiga je hkrati temeljita, skoraj enciklopedična študija o tem, kako je RSI od jeseni 1943 dalje obravnavala judovsko prebivalstvo, in deluje kot nekakšen atlas. Avtor uvodoma predstavi podroben zemljevid koncentracijskih taborišč za civiliste, ki jih je med junijem 1940 in

septembrom 1943 upravljalo ministrstvo za notranje zadeve Kraljevine Italije. Prvi del knjige je poln zgodovinske kontekstualizacije, ki učinkovito pojasnjuje historiografsko metodo. Prelomnica nastopi z »vdorom holokavsta na polotok« septembra 1943. Tako avtor povzema nemško okupacijo in odločitev o ustanovitvi fašistične kolaborantske vlade v Italiji, prve akcije proti Judovm (nem. *Judenaktionen*) in začetek »rednih« aretacij Judov. Celovit in raznolik proces aretacij in internacij je zato v središču te knjige.

V nadaljevanju podaja prvo celovito teritorialno in geografsko kartografijo tako imenovanih »pokrajinskih taborišč« (*campi provinciali*), ki jih je RSI uradno ustanovila po dekretu z dne 1. decembra 1943. Ta krajevna koncentracijska taborišča so bila razpršena po celotni severni in osrednji Italiji z namenom zbiranja judovskega prebivalstva pred njihovo končno deportacijo v nacistična uničevalna taborišča, predvsem v Auschwitz. Med letoma 1943 in 1945 so Nemci iz Kraljevine Italije deportirali okrog sedem tisoč petsto Judov, od katerih se jih je domov vrnilo samo 610.

V severni in srednji Italiji, ki je ustrezala ozemlju RSI, se je znašlo med 30.000 in 40.000 Judov, tako italijanskih kot tujih. Za vsako pokrajino in taborišče avtor navaja zgodbe posameznikov, imena in datume zajetja, deportacije, nekaj pobegov in občasna skrivanja s pomočjo krajevnega prebivalstva. Pregledal je številne arhive po vsej Italiji in identificiral na desetine lokacij (vile, zapuščene šole, vojašnice), kamor so zapirali Jude. Razlike med posameznimi pokrajinami so bile velike – ponekod so veljale »blage« razmere, vsaj do prihoda Nemcev, drugje bolj brutalne. Prav krajevna raznolikost pokaže, kako je bil sistem hkrati kaotičen in učinkovit.

Prof. Capogreco ne ponuja le splošne zgodbe, temveč podroben pregled vseh krajev internacije – od velikih centrov, kot je bil Fossoli pri Modeni, do majhnih provincialnih krajev internacije, kamor so zaprli le nekaj deset ljudi. Avtor piše umirjeno in tekoče, brez patetike. Gre za knjigo raziskovalca, ne moralista. Toda prav zato je učinkovita, kajti ne kriči, ampak nenehno niza dokaze. Za tiste bralce, ki poznamo njegova prejšnja dela, je jasno, da gre za življenjsko delo. Gre za vrhunsko strokovno monografijo z izjemno bogatim znanstvenim aparatom, številnimi opombami in obsežno bibliografijo. Avtor ne ponuja zgolj suhoparnih administrativnih podatkov, ampak skozi pričevanja in dokumente uspešno predstavlja človeško stisko tistih, ki so bili ujeti v kolesje fašističnega represivnega aparata.

Danes, ko se vedno znova pojavljajo revizionistični glasovi o Italijanih

kot *brava gente*, prof. Capogreco z dokumenti dokazuje, da je bila RSI aktivno soudeležena v uničevanju svojih judovskih državljanov. Ni bila sicer enaka nacistični Nemčiji, a tudi daleč od nedolžne žrtve.

Morda bi za konec lahko zapisali, da je omenjena monografija včasih zelo podrobna, predvsem del z opisi posameznih lokacij, zato ne gre za lahkotno branje. Bolj je primerna za tiste, ki že imajo nekaj predznanja o italijanskem fašizmu, preganjanju Judov in holokavstu.

Renato Podbersič ml.